

TAUSTAA

Aloite Lapin liiton vaelluskalatyöryhmän päivittämiseksi ja uuden ryhmän perustamiseksi

Lapin liiton vaelluskalatyöryhmä perustettiin vuonna 2016 ja sen tehtävänä on tukea vaelluskalakantojen elvyttämistä sekä aktivoida toimijoita yhteistyöhön. Työryhmän rahoituksesta vastaavat Kemijoki Oy (83 %) ja PVO-Vesivoima Oy (17 %), joiden pääintressi on vesivoiman tuotanto, ei vaelluskalojen palauttaminen Kemi- ja Ounasjokeen. **Tämä on hyvän hallinnon periaatteiden vastaista ja vaarantaa työryhmän riippumattomuuden.**

Lappi-sopimus linjaa, että luonnon monimuotoisuuden turvaaminen on keskeistä maakunnan kehityksessä, ja vaelluskalojen palauttaminen on osa tätä tavoitetta. Jokiyhitiöiden toimet, kuten voimalaitosten katkokäyttö ja valitus kalateiden rakentamisvelvoitteesta, ovat ristiriidassa tämän tavoitteen kanssa.

Maakuntaliittojen tulee ensisijaisesti ajaa kuntien ja asukkaiden etuja. Tämän vuoksi ehdotamme työryhmän uudistamista ja uuden, riippumattoman ryhmän perustamista, jossa kuntien, kalatalousalueiden, tutkimuslaitosten ja järjestöjen ääni kuuluu vahvemmin.

Vaelluskalojen palauttaminen hyödyttää aluekehitystä laajasti, ei ainoastaan luonnon monimuotoisuuden näkökulmasta, vaan myös elinkeinojen, kaupan ja matkailun ja huoltovarmuuden kannalta. Erityisesti Lapin kesämatkailu saisi merkittävän piristysruiskeen lohikalakantojen elpymisen myötä.

Lapin liiton matkailustrategiassa todetaan, että kesämatkailu (touko-lokakuu) on edelleen vahvasti kotimaan matkailijoiden varassa, joiden osuus rekisteröidyistä yöpymisistä oli 70 % vuonna 2018. Lapin osuus Suomen kesän rekisteröidyistä yöpymisistä on vain 8 %.

Strategian mukaan suurin haaste on ympärivuotisuuden kehittäminen. Lumettoman ajan matkailun kasvattaminen tukisi käyttöastetta, kannattavaa liiketoimintaa ja loisi ympärivuotisia työpaikkoja.

Lohen ja vaelluskalojen palauttaminen Kemi-Ounasjokeen tarjoaa merkittävän mahdollisuuden kesämatkailun kehittämiseen. Lappi-sopimus korostaa kestäväää kehitystä, luonnon monimuotoisuuden turvaamista ja luonnonvarojen tasapainoista käyttöä **lappilaisten hyvinvoinnin ja monipuolisen elinkeinorakenteen edistämiseksi.**

Vaelluskalaryhmän toiminta käytännössä

Ennen kuin Lapin liiton ja sähköntuottajien välinen yhteistyösopimus vaelluskalaryhmän perustamisesta allekirjoitettiin vuonna 2016, Kemijoki Oy tiedusteli Lohijokiitiimi ry:ltä sen mahdollisuutta toimia vaelluskalaryhmän mukaisen toiminnan vetäjänä. Yhdistyksemme kuitenkin kieltäytyi tästä.

Myöhemmin Lapin ELY-keskus järjesti tilaisuuden, johon osallistuivat edustajat ELY-keskuksesta, Lapin liitosta sekä Lohijokiitiimistä (puheenjohtajamme ja allekirjoittanut). Tilaisuudessa keskusteltiin Lapin liiton alaisuudessa perustetusta tai perusteilla olevasta

vaelluskalaryhmästä sekä sen toimintaan liittyvistä tekijöistä. Keskustelussa korostui erityisesti Lapin liiton rooli ryhmän toiminnassa,

Ryhmän toiminta oli alun perin suunniteltu vuoden mittaiseksi kokeiluksi. Myöhemmin Lapin ELY-keskus esitti yhdistyksellemme mahdollisuutta toimia ryhmän puheenjohtajana. Tästä kuitenkin edelleen kieltäydyttiin, **sillä yhdistyksellä oli epäilyksiä ryhmän toimintamenetelmistä, jotka tekisivät ajan saatossa vetäjän roolin ongelmalliseksi.**

Vuonna 2016 sähköntuottajien vaikutuksesta siirrettiin merialueen kompensatioistutusten istutuspaikaa Kemijokisuun merialueelta noin 5 km jokea ylävirtaan venesatamaan, joka sijaitsee noin 1 km kalateiltä alavirtaan. Tämän istutuspaikan **muutosta ei ole kirjattu velvoiteistutusten toteutusta ja vaikutuksia seuraavaan tarkkailuraporttiin.** Muutoksen seurauksena kompensaationa istutetut kalat leimautuvat nyt välittömästi kalateiden alapuoliselle vesialueelle, eivätkä kalateiden yläpuolisille vesialueille **mikä ei myöskään motivoi kaloja hakeutumaan kalateihin.**

Voimalaitosten lyhytaikaissäännöstely käynnistyi katkokäyttönä vuonna 2017. Samana vuonna allekirjoitettiin myös Keminmaan **kalateiden Lohijokitiimi ry:n ja Keminmaan kunnan vuoteen 2032 kestävä kalateiden vuokrasopimus sekä viljelystä peräisten lohien evämerkinnät.**

Vuoden 2018 viestinnästä Kemijoki Oy:n ja yhdistyksen välillä käy ilmi seuraavaa: Viitaten Kemijoki Oy:lle toimittamaanne hanke-esitykseen todetaan ensin, että yhtiö kanavoii osallistumisensa kaikkiin Kemijoen vesistöaluetta koskeviin vapaaehtoiisiin vaelluskalahankkeisiin koordinoitusti Lapin liiton vaelluskalatyöryhmän kautta. Työryhmä on laatinut laajapohjaisena yhteistyönä kattavan toimenpidesuunnitelman, joka linjaa keskeiset toimenpiteet vaelluskalakantojen elvyttämiseksi. **Seuraavassa esimerkkejä toimenpideohjelman mukaisesti toteutettujen toimien todellisista vaikutuksista yhdistykselle sekä vaelluskalojen palauttamisen uskottavuudelle.**

1. Isohaaraan palaavan lohipopulaation koko ja lohien hakeutuminen kalateihin (Kemilohi-tutkimus, 2021)

Kyseisen selvityksen keskeinen tavoite oli kyseenalaistaa kalateiden toimivuus ja asettaa niiden tehokkuudelle epäily. (Liitteet sivulla 9.)

2. Mädin ja poikasistutusten vaikutukset (2018 alkaen) ja Ounasjoen istutusten tuloksellisuus

Kyseisellä toiminnalla yhtiöt varmistivat, että ylisiirtojen tuloksellisuutta ei voida todentaa. Lisäksi he vähensivät ko. toiminnalla kalateihin hakeutuvien kalojen määrää ja heikensi kalateiden toimintaedellytyksiä. Ko. tekijät vaikuttivat suoraan vaelluskalojen palauttamisen uskottavuuteen.

3. Kalasydän – keinotekoinen siirtomenetelmä

Kalasydän on kalojen pyynti- ja siirtolaite, jonka käyttö suurten jokien ensimmäisen voimalaitoksen yhteydessä lisää merkittävästi kalatautien leviämiskärsiä yläpuolisilla vesialueilla.

Mikäli esimerkiksi virusperäisiä (vastustettavia) kalatauteja havaittaisiin jokialueella ja mahdollisesti myös yhtiöiden kalanviljelylaitoksilla, tämä johtaisi velvoiteistutustuotannon ongelmiin sekä laajamittaisiin alueellisiin karanteeneihin ja muihin rajoitustoimenpiteisiin.

4. Kalateiden toiminnan kehittämishanke ja kalatiekauppa

Hankkeen aikana toteutettiin joitakin teknisiä toimenpiteitä, joilla parannettiin kalateiden virtausolosuhteita ja toimintaa. Lisäksi suunniteltiin useita kehittämistoimia, jotka yhtiöt myöhemmin tulkitsivat kuntien vastuulle kuuluviksi kalateiden kunnossapitovelvoitteiksi. (Korjausvelaksi n. 500 000e)

Kunnalle esitettiin mahdollisuutta päästä eroon tästä vastuusta myymällä kalatie PVO Vesivoima Oy:lle. Keminmaan kunnalla ei kuitenkaan ole velvollisuutta kehittää kalateiden toimintaa, vaan ainoastaan niiden kunnossapitovelvoite. Tästä kunnossapidosta on vastannut Lohijokitiimi ry.

Edellä esitetyistä hallinnollisista sekä käytännön toimintaan liittyvät tekijät huomioiden hallituksemme on pyytänyt Lapin Ely-keskukselta selvitystä voimalaitosten lyhytaikaissäätönsäätelyn / katkokäytön vaikutuksista sekä eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan onko vaelluskalatyöryhmän toiminta hyvän hallinnon mukaista. Kantelussa todetaan: ”Lohijokitiimi ry:n tulinnan mukaan Lapin liiton vaelluskalatyöryhmän toiminta ja sen rahoitus pohja huomioiden viranomaisen, Lapin liiton toiminnan riippumattomuus on vaarantunut, eikä vaelluskalatyöryhmän toiminta ei ole objektiivista ja puolueetonta.

On otettava huomioon, että yhtiöt (Kemijoki Oy ja PVO Vesivoima Oy) rahoittavat 100 %:sti vaelluskalatyöryhmän toiminnan, joka ei voi myöskään olla näkymättä ja vaikuttamatta ryhmän toimintaan. Mainittakoon myös, että enää ryhmän toimintaan ei ole hyväksytty edes Kemi-Ounasjokivarren kuntien perustamaa Lohijokitiimiä ja muita vaelluskalojen paluun puolesta puhuvia kansalaisjärjestöjä. Ryhmän jäseneksi pääsy on näin ollen valikoivaa ja ryhmän jäsenten enemmistö halutaan pitää vesivoimamyönteisenä.

Menettely on ristiriidassa valtakunnallisen vaelluskala-strategian kanssa. ”Hallinto-oikeuden professori Olli Mäenpää toteaa: ”Viranomaisen toimien on hallinnon oikeusperiaatteet määrittelevän hallintolain 6 §:n mukaan oltava puolueettomia. Säännöksen taustalla on julkishallinnon toiminnassa vakiintuneesti korostettu lainmukaisuuden, objektiivisuuden ja riippumattomuuden vaatimus. Puolueettomuus edellyttää, että viranomaiset ja hallinnon henkilöstö toteuttavat lainsäädännössä muotoiltua yleistä etua antamatta ulkoisten vaikutusten tai omien henkilökohtaisten intressiensä vaikuttaa toimintaansa. Siksi hallinnollisen päätöksenteon on perustuttava lakiin, jota hallintotoiminnassa on tarkoin noudatettava (PL 2.3 §), ja hallintotoiminnan on oltava riippumattonta sille vieraista vaikuttimista. Vastaavasti virkatoiminnan lainmukaisuuteen ja objektiivisuuteen kohdistuu erityinen luottamus.”

”Mäenpäähän viitaten, julkisen hallinnon, kuten maakuntaliittojen, toiminnan tulee olla riippumattonta ja objektiivista.” (Mäenpää, Hallinto-oikeus 2023, s. 405).

Lapin liiton toiminnan riippumattomuus on ulkopuolisten tahojen vaikutuksesta vaarantunut merkittäväällä tavalla. Tähän viitaten esitämme, että Lapin liitto lakkauttaa nykyisen vaelluskalatyöryhmän ja ryhtyy valmistelevaan uuden ryhmän perustamista yhteistyössä Kemi-Ounasjoen alueella toimivien yhdistysten, kaupan, matkailun sekä luontoon ja kalatalouteen liittyvien toimijoiden kanssa.

Lohen ja muiden vaelluskalojen palauttaminen Kemi-Ounasjokeen mahdollistaa merkittävän kesämatkailun kehittämispotentiaalin. Tästä syystä Lapin liiton ja jokivarren kuntien on tarkoituksenmukaista kiinnittää erityistä huomiota tämän mahdollisuuden hyödyntämiseen aluekehityksen näkökulmasta.

Käytännön toiminnassaan yhtiöt ovat tietoisesti ohittaneet vaelluskalojen palauttamiseen liittyvät merkittävimmät ongelmat. Lisäksi ne ovat ohjanneet tutkimustoimintaa niin, että huomio on siirtynyt vähemmän merkittäviin tekijöihin. Tämä kehitys on vuosien saatossa vahvistunut ja muuttunut yhä voimakkaammaksi, samalla loukatun alueellista yleistä etua sekä luontoarvoja.

Lyhytaikaissäännöstelyn vaikutus kalateiden toimintaan ja luonnonvesiin

Yksi merkittävimmistä ongelmista on lyhytaikaissäännöstelyn vaikutus kalateiden toimintaan sekä laajemmin Kemijoen ja muiden vesistöjen ekologiaan. Voimalaitosten lyhytaikaissäännöstelyn aiheuttamat nopeat ja jyrkät vedenkorkeuden vaihtelut vaikuttavat suoraan kalojen liikkumiseen ja kykyyn käyttää kalateitä. Kalateiden alapuoliset vedenkorkeuden vaihtelut luovat epäluonnollisia virtauksia, jotka vaikeuttavat vaelluskalojen vaellusten etenemistä.

Lisäksi lyhytaikaissäännöstelyn vaikutuksia on järjestelmällisesti salattu liikesalaisuuteen vedoten. Tämä tekee seurannan ja tilanteen todellisen vaikutuksen arvioinnin mahdottomaksi. Perämerellä Kemijoen vaikutusalueella virtausten ekologinen tasapaino on häiriintynyt.

Voimalaitosyhtiöiden toiminta, jossa vältellään kalataloudellisten velvoitteiden täysimääräistä täyttämistä ja samalla vaikutuksia peitellään on johtanut tilanteeseen, jossa lyhytaikaissäännöstelyä ei huomioida vaelluskalojen palauttamista koskevissa suunnitelmissa. Tämä vaikuttaa luonnollisesti päätöksentekoon, sillä puutteelliset tiedot ja tarkoitushakuisesti ohjattu tutkimus eivät mahdollista realististen ratkaisujen tekemistä.

Kyseessä on toiminta, johon toivomme myös Lapin liiton kiinnittävän huomiota ja ryhtyvän toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi. **Nykyisen vaelluskalatyöryhmän toiminta ei ole pystynyt vastaamaan näihin ongelmiin ja siksi se on tarpeen uudelleenorganisoida riippumattoman ja laajemman yhteistyön pohjalta.**

ALOITE LAPIN LIITOLLE

Lohijokitiimi ry on aktiivisessa yhteistyössä WWF-Suomen, Luonnonsuojeluliitto ry:n ja Villilohi ry:n kanssa edistääkseen Kemijokivarren luontoarvojen säilyttämistä ja vaelluskalakantojen palauttamista. Keskeinen haaste on vesivoimayhtiöiden, erityisesti **Kemijoki Oy:n**, toiminta, joka vaikuttaa merkittävästi lohen ja muiden vaelluskalojen elinolosuhteisiin. Yhtiöllä on useita vesivoimalaitoksia Kemijoella, mutta se on ollut passiivinen kalateiden rakentamisessa ja luonnollisten elinolosuhteiden parantamisessa. **Tämä on ristiriidassa kansallisen kalatiestrategian ja EU:n vesipuitedirektiivin tavoitteiden kanssa.**

Kemijoki Oy ja PVO Vesivoima Oy ovat valittaneet Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätöksestä Vaasan hallinto-oikeuteen pyrkien kumoamaan kalatalousvelvoitteiden muutokset, jotka koskevat kalateiden rakentamista. Tämä viivyttää kriittisten toimenpiteiden toteuttamista ja vaikeuttaa vaelluskalakantojen elpymistä.

Kemijoki Oy toimii **mankala-yhtiönä**, jonka suurimmat omistajat ovat **Suomen valtio** ja valtionyhtiö **Fortum Oyj**. Käytännössä tämä tarkoittaa, että yhtiö ei tuota alueelle taloudellista hyötyä vaan päinvastoin vie varoja pois niiltä alueilta, joille vesivoiman ympäristöhaitat kohdistuvat. **Näkemyksemme on, että Kemijoki Oy ei noudata yhteiskunnallista, ympäristöllistä eikä yritysvastuuta.**

Valtion **omistajaohjaus** on keskeisessä roolissa siinä, miten valtionyhtiöt toimivat. **Valtio on Kemijoki Oy:n enemmistöosakas** ja säätelee **Maa- ja metsätalousministeriön (MMM) ohjaamana** kalastuksen alueellisia ja lajikohtaisia painotuksia. Tällä säätelyllä on mahdollista vaikuttaa **lyhytaikaissäännöstelyn negatiivisten** vaikutusten esille tuloon (kalojen määrään) Perämerellä, missä säännöstelyn ekologisten virtausten haittavaikutukset ovat merkittäviä ja tuottavat ongelmia myös rakentamattomien jokien vaelluskalakannoille. Vesivoimayhtiöiden harjoittama lyhytaikaissäännöstely heikentää koko merialueen ekologisia virtauksia (jatkumoa) mihin kalastuksen säätelyllä ei voida vaikuttaa. (Liite: Lohijokitiimin kalateiden käyttöraportti 2024)

Vaelluskalatyöryhmän lakkauttaminen ja uuden ryhmän perustaminen

Viitaten Kuntalain 23 §:ään (Aloiteoikeus):

"Kunnan asukkaalla, kunnassa toimivalla yhteisöllä ja säätiöllä sekä sillä, joka omistaa tai hallitsee kiinteää omaisuutta kunnassa, on oikeus tehdä aloitteita kunnan toimintaa koskevissa asioissa."

Sikä Lapin liiton hallintosäännön 147 §:ään (Aloiteoikeus):

"Maakunnan asukkaalla, maakunnassa toimivalla yhteisöllä ja säätiöllä sekä sillä, joka omistaa tai hallitsee kiinteää omaisuutta maakunnassa, on oikeus tehdä aloitteita maakunnan toimintaa koskevissa asioissa."

Ja 148 §:ään:

"Aloitteen käsittelee se maakunnan viranomainen, jolla on toimivalta tehdä päätöksiä aloitteen tarkoittamassa asiassa."

Esitämme seuraavaa:

Nykyisen vaelluskalatyöryhmän ongelmat ja rahoituksen epäeettisyys

Lapin liiton vaelluskalatyöryhmä perustettiin vuonna 2016 ja sen jäsenistöön kuuluu kalatalousalueiden edustajia sekä muita vaelluskalakantoihin perehtyneitä asiantuntijoita. Työryhmän tehtävänä on määritellä vaelluskalakantojen elvyttämistä tukevia hankkeita ja aktivoida uusia toimijoita yhteistyöhön.

Lapin liiton koordinaatipalveluihin kuuluu muun muassa:

- Toimenpidesuunnitelman päivittäminen ja kehittäminen
- Mahdollisten toteuttajien kartoittaminen
- Hankesuunnitelmien ja rahoitushakemusten tukeminen
- Projektien seuranta, koordinointi ja toteutuksen tukeminen
- Vaelluskalatyöryhmän sisäinen ja ulkoinen viestintä

Nykyisen työryhmän rahoitus ja sidonnaisuudet

Vaelluskalatyöryhmän toiminnan rahoitus (noin 90 000 €/vuosi) tulee täysin vesivoimayhtiöiltä:

- **Kemijoki Oy 83 %**
- **PVO-Vesivoima Oy 17 %**

Kyseisten yhtiöiden pääasiallinen intressi on **energiahyöty**, ei lohen ja muiden vaelluskalojen palauttaminen Kemi- ja Ounasjokeen. Tästä kertoo muun muassa:

- Vesivoimayhtiöiden käynnistämä **lyhytaikaissäännöstelyn katkokäyttö**, joka heikentää kompensointitoimenpiteiden tuloksellisuutta ja kalateiden toimintaedellytyksiä
- Yhtiöiden valitus **Vaasan hallinto-oikeuteen** Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätöksestä, joka velvoittaisi heidät kalateiden rakentamiseen

Maakuntaliittojen tehtävänä on toimia kuntien ja kuntalaisten edunvalvojina, ei vesivoimayhtiöiden etujen ajajina. Nykyinen vaelluskalatyöryhmä on organisaationsa ja rahoituksensa kautta sidottu toimijoihin, joiden intressit ovat ristiriidassa vaelluskalojen palauttamisen kanssa.

Vaelluskalojen palauttamisen merkitys alueelle

Lohen ja vaelluskalojen palauttaminen Euroopan suurimpaan entiseen lohijokeen Kemi- ja Ounasjokeen on sekä taloudellisesti että ekologisesti merkittävä hanke. Asiaa ei tule tarkastella vain luonnonmukaisten elinolosuhteiden näkökulmasta, vaan myös:

- **Elinkeinot** (kalastus, yritystoiminta)
- **Kauppa** (paikallisten tuotteiden ja palveluiden kysyntä)
- **Matkailu** (kalastusmatkailu ja ympärivuotisen matkailun kehittäminen)

Lapissa on jo pitkään kamppailtu ympärivuotisen matkailun kehittämisen kanssa, ja vaelluskalojen palauttaminen voisi tarjota tähän merkittävän piristysruiskeen.

Lapin liiton matkailustrategiassa todetaan:

"Merkittävin haaste on ympärivuotisuuden kehittäminen. Kasvattamalla lumettoman ajan matkailua voidaan tukea ympärivuotista käyttöastetta ja kannattavaa liiketoimintaa, mikä puolestaan luo enemmän ympärivuotisia työpaikkoja."

Ehdotukset jatkotoimenpiteiksi

Lohijokitiimi ry ehdottaa **Lapin liitolle ja myös Lapin ELY-keskukselle uuden työryhmäntyöryhmän perustamista** (Laajennettu Lapin liiton vaelluskalatyöryhmä).

Lisäksi Lohijokitiimi ry ehdottaa Lapin liitolle toimielimen perustamista, jonka tavoitteena on selvittää Lapin liiton vaelluskalaryhmän toimintaa vuosina 2016 - 2024.

Työryhmän tavoitteet ja toimintamalli

- Laatia Kemijoelle vesistökohtainen toimenpideohjelma, johon osallistuvat kaikki keskeiset toimijat
- Edistää yhteistyötä valtakunnallisen kalatiestrategian ja Lapin ELY-keskuksen Kemijoen voimalaitosten kalatalousvelvoitteiden muutosesityksen mukaisesti
- Työryhmän toimikausi olisi viisi vuotta (toistaiseksi) ja sen vetovastuu kuuluisi Lapin ELY-keskukselle, Lapin liitolle.

Keminmaan kunta:

- Pidättäytyy toistaiseksi kalateiden myynnistä ja odottaa Lapin ELY-keskuksen esitystä istutusvelvoitteen muutoksista sekä niiden pohjalta tehtäviä päätöksiä.
Lohijokitiimi ry ja Kemlinmaan kunta tarkentaa vuonna 2017 allekirjoitetun vuokrasopimuksen ehtoja, erityisesti hoito- ja kunnossapitokustannusten osalta missä, periaatteena on käyttäjä maksaa.(eivät kunnat)
- Vaasan hallinto, Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksen tai vuokrasopimuksen päättymisen jälkeen (2032) omistusoikeus siirtyisi (tarvittaessa) asteittain Kemlinmaan kunnalta PVO Vesivoima Oy:lle. Siirto olisi sidoksissa Alisen Kemijoen pääuoman kulkuyhteyksien valmistumiseen.
- **Uusi vaelluskalatyöryhmä hallinnoisi kalateiden käyttöä myöhemmin laadittavan ohjeistuksen mukaisesti, kalateiden hoidosta vastaa edelleen yhdistys kalateiden hallinta ja vuokrasopimuksen mukaisesti.**

Työryhmän perustamisen yhteydessä tulisi lisäksi panostaa:

- Kalojen luontaisen lisääntymisen ja käyttäytymisen tukemiseen **(ympäristövirtaaman määrittely)**
 - Kalojen ja veden laadun sekä virtausten seurantaan.
-

Lohijokiitiimi ry:n puolesta

Keminmaa 3.3.2025

Jyrki Kehus

Jyrki Kehus
Puheenjohtaja

Jukka Viitala

Jukka Viitala
Toiminnanohjaaja

Liitteet: Vaelluskalaryhmän toimenpideohjelman mukaisia esityksiä toteutettavaksi sekä esimerkit vaelluskalaryhmän toimenpide edotusten vaikutuksista sivu 9.

Raportti Keminmaan kalateiden käytöstä ja käyttökustannuksista vuonna 2024

Esimerkit vaelluskalaryhmän toimenpide-edotusten vaikutuksista

1. Isohaaraan palaavan lohipopulaation koko ja lohien hakeutuminen kalateihin vuonna 2021 (Kemilohi-tutkimus)

Vuonna 2016, kun Kemijoen kompensatiokalojen istutuspaikka siirrettiin yhtiöiden vaikutuksesta merialueelta kalateiden alapuoliselle vesialueelle, syntyi tutkimusasetelma, jossa kalateiden alapuolelle muodostuneen lohipopulaation koko antoi virheellisen kuvan kalateiden toimimattomuudesta. Kalojen kerääntyminen kalateiden edustalle ei kuitenkaan ole merkki kalateiden toimimattomuudesta, vaan osa kalojen luontaista käyttäytymistä.

Vaelluksen päättyessä lohet hakeutuvat kotijokeensa lisääntymisalueille, ja viljelylohilla tämä käyttäytyminen on sidoksissa istutusalueeseen. Kun istutettujen lohien käyttäytymistä seurataan kalateissa, sitä ei voida verrata villien lohien käyttäytymiseen. Yhdistys esitti tutkijoille mahdollisuuden käyttää tutkimuksessa lohia, jotka ovat peräisin kalateiden yläpuolisilta vesialueilta ja leimautuneet kyseisille alueille. Nämä lohet käyttäytyisivät luonnonlohien tavoin. Tästä huolimatta tutkimuksessa käytettiin ns. indikaattorikaloina lohia, jotka olivat leimautuneet kalateiden alapuoliselle vesialueelle mikä vääristää tutkimustuloksia.

Lisäksi tutkimus toteutettiin aikana, jolloin joen lyhytaikaissäännöstelyä harjoitettiin katkokäyttönä, mikä loi vaelluskalojen kannalta kaaottiset olosuhteet. Tästä huolimatta virtaamatiedot esitettiin keskiarvoina, mikä ei kuvannut todellisia säännöstelyn vaikutuksia tutkimusajankohtana. Näin ollen tutkimusta voidaan pitää enemmän tarkoitushakuisena kuin objektiivisena. Hanketta koordinoi Voimalohi Oy, ja tutkimuksen toteutti Luonnonvarakeskus.

2. Mädin ja poikasistutusten vaikutukset (2018 alkaen) – "Vapaaehtoinen toiminta" sekä Ounasjoen istutusten tuloksellisuus -hanke

Voimalohi Oy:n ja Luonnonvarakeskuksen tutkimuksen tavoitteena on tuottaa viljelystä peräisin olevia virike- ja standardikasvatettuja vaelluspoikasia Ounasjoen vapaana virtaavilla poikastuotantoalueilla. Kalat pyydetään vaelluspoikasvaiheessa jokien tuotantoalueiden alapuolisilta jokiosuuksilta, kuljetetaan tankkiautoilla Kemijokisuulle ja vapautetaan yhtä aikaa puolivillien kalojen kanssa. Istutusten tuloksellisuutta arvioidaan Isohaaran lohiportaisiin ja alakanavaan asennettujen PIT-antennien sekä kalastajille jaettavien skannereiden avulla kerättävän datan perusteella. (Informaatiota hankkeen etenemisestä ei ole saatu?)

Kriittinen näkökulma ja kysymykset istutusten taustalla

On perusteltua kysyä, miksi **Kemijoki Oy:n ja PVO Vesivoima Oy:n tytäryhtiö Voimalohi Oy** toteuttaa tätä keinotekoista istutustoimintaa kyseisin menetelmin. Näkemyksemme mukaan tällaiset kalat eivät kehitä luonnollista smolttivaelluskäyttäytymistä joessa, eivätkä

ne näin ollen ole verrattavissa luontaisesti leimautuneisiin vaelluspoikasiin. Kalat eivät myöskään vastaa nykyisiä kalateihin hakeutuvia rasvaevällisiä lohia. Tulee myös huomioida, että tavoitteeksi on asetettu luontaisen tuotannon edistäminen ei viljelyperäisten istukkaiden tuotanto.

Kun kyseinen istutustoiminta käynnistyi, **Lohijokitiimi ry oli jo vuodesta 2014 lähtien siirtänyt emokaloja Keminmaan kalateiltä Ounasjokeen**. Yhtiöiden toteuttamat mädin ja pienpoikasten istutukset kohdennettiin osittain samoille alueille, joille oletettiin myös emokalojen hakeutuvan. Osassa yhtiöiden istuttamista mätimunista ja poikasista käytettiin **alitsar-merkintää**, jotta myöhempinä vuosina jokeen nousevista kaloista voitiin tunnistaa istutuksista peräisin olevien yksilöiden osuudet.

Istutusten ja ylisiirtojen vaikutusten arviointi

Käytännössä jo pelkkä oletus siitä, että sähkökalastuksella saadut poikaset voisivat olla ylisiirtokalojen jälkeläisiä, kyseenalaistaa tilanteen. Koska yhtiöiden mädin ja poikasten istutuksista peräisin olevat poikaset sekoittuvat ylisiirtokalojen jälkeläisiin, näin ylisiirtojen tuloksellisuuden seuranta Ounasjoella olisi ollut merkityksetöntä. **Käytännössä tämä tarkoittaa, että kyseisessä tilanteessa ylisiirtojen tuloksellisuutta ei voida luotettavasti todentaa.**

Poikkeuslupa ja pyynti kalateiden suualueilla

Lisäksi, koska yhtiöiden istutukset sisälsivät **alitsarmerkittyjä poikasia ja mätiä**, istutusten tuloksellisuuden määrittely edellytti **vuosittain tapahtuvaa näytekalojen pyyntiä kalateiden vaikutusalueelta**. Tämä pyynti toteutettiin Isohaarassa ja Taivalkosken voimalaitosalueella pääasiassa 3-4 rysällä (rysä- ja verkkokalastuksena).

Pyynnissä saadut kalat ”lopetettiin” näytteiden keräämistä varten. Tämä luonnollisesti vähensi kalateihin hakeutuvien kalojen määrää. Näytteeksi otettujen kalojen määrä on tiedossa, mutta **pyydettyjen kalojen kokonaismäärä on jäänyt epäselväksi?**

- **Poikasten ja mädin istutukset sekoittavat ylisiirtojen vaikutusten arviointia.** Istutusalueet olivat osin samoja kuin ne, joille ylisiirtokalojen odotettiin hakeutuvan.
- **Näytekalapyynnit ovat vähentäneet kalateihin hakeutuvien kalojen määrää.** Koska kaikki saadut näytekalat tapettiin.
- **Kokonaiskuva pyyntimäärästä on epäselvä.** Vaikka näytekalojen lukumäärä tiedetään, kaikkien pyydettyjen kalojen määrä jää epävarmaksi, mikä vaikeuttaa ylisiirtojen tuloksellisuuden arviointia.

MIKÄ ON TOIMINNAN TAVOITE, VOIMALAITOSTEN KATKOKÄYTTÖ KÄYNNISTYI 2017 SAMANAIKAISESTI KUN ENSIMMÄISET SIIRTOKALAJEMME JÄLKEÄISET LASKEUTUIVAT VOIMALAITOSTEN LÄVITSE MERIVAELLUKSELLE?

Kun voimalaitoksia käytetään niiden optimialueella turbiinien hävikin oletetaan muodostuvan vain muutamaksi prosentiksi.

3. Kalasydän

Kun vaelluskalat hakeutuvat kotijokiinsa sekä niiden lisääntymisalueille vaistojensa ohjaamina, huomattava osa näistä alueista sijaitsee joen latvaosilla. Lisääntymisalueet saavuttaakseen kalat joutuvat ponnistelemaan vapaaehtoisesti voimakkaiden virta-alueiden ja koskien läpi. Nämä ponnistelut toimivat luonnollisena valintamekanismina, joka varmistaa, että vain terveet ja elinvoimaiset yksilöt saavuttavat tärkeät tuotantoalueet. Ilman näitä haasteita myös huonokuntoiset ja sairaat yksilöt pääsisivät kasvualueille, mikä heikentäisi lisääntyvän kalakannan laatua ja edistää tautien leviämistä.

Luonnonuomissa ja teknisissä kalateissa toimintaperiaatteena on myös nousuviettiin perustuva vapaaehtoisuus, jonka ohjaamana kalat hakeutua kalateihin ja luonnonuomiin. Eli vaelluskäyttäytymistä ohjaavat luonnon omat ohjausmekanismi, jotka perustuvat kalojen vapaaehtoiseen hakeutumiseen ja ponnisteluun, joka toistuu usean kalatien yhteydessä kalojen saavuttaessa kasvu- ja leimautumisalueensa.

Kalasydämen toimintaperiaate kuitenkin poikkeaa tästä, sillä se ei perustu ponnisteluun tai vapaaehtoisuuteen, vaan kalat ohjataan (pyydetään) rysänielun kaltaisella ohjaimella sulkukammioon, josta ne **pakotetaan yläpuoliseen vesistöön voimakkaan virtauksen avulla**.

Tämä **keinotekoinen siirtomenetelmä poistaa luonnollisen valintaprosessin**, jossa vain elinvoimaiset yksilöt pääsisivät lisääntymisalueille.

Seurauksena on, että myös heikkokuntoiset ja sairaat kalat siirtyvät yläpuolisiin vesistöihin, mikä **lisää kalatautien leviämiskä** ja heikentää luonnonkalakantojen elinvoimaisuutta.

4. Kalateiden kunnostushanke ja kalatiekauppa

Vallitunsaaren kalatien toiminnan kehittämiseksi laadittiin vuonna 2014 suunnitelma, jossa keskeisiksi ongelmiksi tunnistettiin patoaltaan säännöstelyn vaikutukset ja kalatien rakennevirtaaman puutteet. Hankkeen aikana toteutettiin muutoksia, kuten lisävesipumpun asennus ja veden pinnan nostaminen, mutta esitetyt laajemmat toimenpiteet eivät saaneet rahoitusta.

Kalatiekauppa ja sen vaikutukset vaelluskalakantoihin

Vuonna 2024 tilanne muuttui, kun yhtiöt esittivät, että kalateiden kehittämishankkeen kustannukset kuuluisivat kunnille (n.500 000 €). Tämä oli virheellinen tulkinta, sillä kunnalla on kunnossapitovelvoite, mutta ei kehittämisvelvoitetta – kunnossapidon on hoitanut Lohijokiitiimi ry.

Samanaikaisesti yhtiöt nostivat esiin mahdollisuuden, että PVO Vesivoima Oy voisi lunastaa kalatiet. Tämä herättää huolta siitä, että kalateiden toiminta voisi tulevaisuudessa heikentyä entisestään. Yhtiöiden toiminta vaikuttaa johdonmukaiselta pyrkimykseltä heikentää kalateiden uskottavuutta ja vaelluskalojen palauttamisen mahdollisuuksia.

Lohijokitiimi ry ei ole halukas purkamaan vuokrasopimusta, sillä yhdistys on vuodesta 2014 lähtien siirtänyt emokaloja Kemi- ja Ounasjoen lisääntymisalueille. Näistä siirtokalojen mädistä on kuoriutunut teoriassa yli 10 miljoonaa lohenpoikasta.

Samaan aikaan, kun näistä poikasista osa lähti merivaellukselle, yhtiöt käynnistivät vuonna 2017 voimalaitosten katkokäytön. Tämä lisäsi turbiini- ja petokalahävikkiä. Voimalaitosten säännöstelyn vaikutuksia on esillä vuoden 2024 kalateiden käyttöraportissa.

Näkemyksemme mukaan yhtiöiden toimet osoittavat, että heidän ensisijainen tavoite ei ole vaelluskalakantojen palauttaminen, vaan kalatalousvelvoitteiden tulosten heikentäminen ja kalateiden toimintamahdollisuuksien rajoittaminen pitkällä aikavälillä.